

Bokanmälningar

Gunnar Eliasson:

Arbetet – dess betydelse, dess innehåll, dess kvalitet och dess ersättning

Gunnar Eliasson har återigen kommit ut med en bok, *Arbetet – dess betydelse, dess innehåll, dess kvalitet och dess ersättning*, (Industriens utredningsinstitut, 1992). I den diskuterar han, i Schumpeteriansk anda, några viktiga förutsättningar för ekonomisk tillväxt och ökad välfärd. Den handlar inte särskilt mycket om arbete i meningen arbetets organisering i produktionen och arbetets konkreta innehåll, utan mer om de institutionella villkor under vilka arbetskraften anpassas och bör anpassas till produktionens krav.

Eliasson är en i raden av det ökande antalet Schumpeterinspirerade ekonomer som försöker anlägga ett kritiskt perspektiv på den neoklassiska teorins förståelse av ekonomisk utveckling och produktivitetssökningar. De förra ser omvandling och tillväxt som en dynamisk process, vilka är effekter av det som Eliasson kallar en "experimentellt organiserad ekonomi". I den spelar den nyskapande entreprenören en huvudroll. Den neoklassiska teorin ser omvandling och tillväxt som en process av anpassning på marknaden; företagen anpassar sig till exogent bestämda förändringar i teknik, efterfrå-

gan och faktortillgångar, där konkurrensen, vanligen uttryckt som priskonkurrens, spelar huvudrollen. De neoklassiska ekonomerna har en statisk syn på företaget och ser företagaren mer som ett objekt än som subjekt. Men kategorin arbete förbigås i stort sett helt av båda riktningarna, även om Eliasson säger sig vilja analysera arbetet.

Experimentellt organiserad ekonomi

Att i teorin införa en grad av obestämbarhet i produktionssfären innebär att man fråntar marknaden dess helt dominerande och bestämmande roll i ekonomin. Eliassons begrepp experimentellt organiserad ekonomi refererar till företagaren, entreprenören, som i konkurrens med andra omvandlar produktionen. Det är entreprenören som är subjektet som hanterar det obestämda i produktionssfären och skapar tillväxt i ekonomin. Det är ingen enkel process. Den är smärtsam och innehåller både uppgång och fall. Men resultatet av processen som helhet är alltid positiv. I många avseenden föreligger emellertid inte någon skillnad mellan Eliasson och neoklassisk ekonomisk teori. Enligt Eliasson bör entreprenörerna ges största möjliga frihet att agera på marknaden. Staten, det offentliga, skall i minsta möjliga mån intervensera på denna. Eliasson verkar närmast argumentera för en nattväktarstat. Han menar att "centrala regleringar nästan alltid (är) välfärdssänkande" (s 43).

Begreppet experimentellt organiserad ekonomi syftar på relationen mellan före-

tag och vissa förhållanden inom företag, hur företagaren förmår "experimentera" med produktionsfaktorerna. Ett problem är emellertid hur man skall se på de anställda i företagen. Kan dessa vara entreprenörer? Deltar de också i experimenterandet? Eliasson ger inget svar på den frågan. Men han synes betrakta de anställda närmast som medel, som objekt. De skall anpassas till de behov företaget har. "Produktivitetstillväxt, som vi mäter den på makronivå, uppstår till övervägande del genom organisatoriska förändringar inom företagen och mellan företagen och ställer i ökande grad krav på anpassning och omlärning hos individerna" (s 43). Men mycket talar för att större delen av produktivetsökningarna, i de mest framgångsrika industriländerna, kan förklaras av att tex operatörer och tekniker "experimenterar".

Att göra de anställda till "subjekt" i produktionsprocessen är också den lärdom de moderna rationaliseringsmetoderna, kapitalrationalisering och servicemanagement, predikar. Eliasson lever med sin teoretiska utgångspunkt i företagsledandet inte upp till den av honom själv ställda uppgiften att analysera arbetet. Och med den ensidiga pläderingen för individuella marknadslösningar ramlar Eliasson tillbaka i den ortodoxa neoklassiska ekonomiska teorin. Det innebär att Eliasson, trots högt ställda ambitioner, knappast bidrar till en förståelse av de förändringsprocesser som krävs för att Sverige ska stärka sin roll på den internationella marknaden samt leva upp till viktiga välfärds mål.

Eliassons teoretiska utgångspunkt

Eliasson har, skulle man kunna säga, tagit ett halvt steg bort från den neoklassiska ortodoxin. Han har "insett" att skilda produktivetsnivåer inte enbart kan förklaras med en mekanisk produktionsfunktion och anpassningsprocesser på marknaden. En varierande mängd kapitalut-

rustning per anställd är inte någon huvudfaktor som förklarar olika produktivetsnivåer. Eliasson är på det klara med att produktionens sociala och organisatoriska aspekter ignoreras inom den traditionella ekonomiska teorin, vilken betraktar output som mer eller mindre mekaniskt beroende av det antal arbetstimmar som arbetsgivare och arbetstagare kommit överens om. Istället är det, i Eliassons värld, den dynamiska företagsledaren som förmår organisera produktionen och positionera företaget på marknaden som skapar produktivetsökningar och konkurrenskraft. Men precis som neoklassikerna analyserar Eliasson aldrig kärnproblematiken i modern produktion, nämligen att få alla anställda att fungera som en dynamisk kraft.

Någonstans tycks Eliasson vara medveten om att det ändå bara är ett halvt steg han tar från den neoklassiska ortodoxin, och det verkar som om han har velat gå längre. Eliasson skriver (s 13) att han vill anlägga en "marxistisk syn" i så måtto att han låter företaget och teknologin bestämma människans möjligheter och villkor på arbetsplatsen. Det är med andra ord kategorin arbete och inte bara företagsledande som han egentligen vill fånga. Men Eliasson tar aldrig avstamp i det faktum att arbetets omfattning, effektivitet och skaparkraft aldrig kan definieras entydigt i ett anställningskontrakt utan är avhängigt de anställdas intresse, engagemang samt kulturella normer och rutiner. Hans försök att överskrida den traditionella neoklassiska ekonomiska teorin för därmed knappast längre än tex Leibensteins [1976 och senare] *X-efficiencyteori*. För att komma förbi begränsningarna i neoklassisk ekonomisk teori hade han knappast behövt försöka anlägga en marxistisk syn. En kritiker, inom det kapitalistiska systemets ramar, av den neoklassiska ekonomiska teorin som tex Herbert A Simon [1951] tar också förhållandet mellan arbetstid och utfört arbete som utgångspunkt.

En förutsättning för produktivitetsoökningar är, som Eliasson framhåller, att företagare ges möjlighet till nyskapande och att experimentera. Men en annan, och kanske minst lika viktig är att anställda på alla nivåer i företagen får möjlighet att utvecklas och ta initiativ. Ett exempel på felslut Eliasson gör sig skyldig till är att argumentera för att förnyarna, de som företräder företagets dynamiska sida, tydligt skall hållas i sär från förvaltarna, de som företräder företagets statiska sida. De förra kan bli negativt påverkade av de senares konservatism. Men en sådan rekommendation är högst tvivelaktig. I modern teori om produktionens organisering betonas tvärtom behovet av en integration av avdelningarna för marknad, utveckling och produktion (Carlsson [1990]).

I den integrerade produktionen görs alla delar till dynamiska delar. Det gäller att skapa både externt och internt omvandlingstryck. De försök som gjorts under senare år med arbetsutveckling i arbetslag med ökat ansvar och ökade befogenheter pekar i den riktningen. Utrymmet för verkstadspersonalen är naturligtvis begränsat; arbetet utförs inom de ramar och mål som finns för företaget (kvalitet, mängd, leveranstid, genomloppstid). En bidragande orsak till den japanska industrins framgångar kan vara att man i många av företagen ser de anställda som aktörer, vilka ges ett utrymme för "experimenterande" och nytänkande. Det sker inom ramen för "det ständiga förbättringsarbetet" – *kaizen* – och kanaliseras via kvalitetscirklar och förslagsverksamhet (Koike [1987]). Att utveckla ett överlägset produktionssystem låter sig inte göras på tio år, kanske tjugo till trettio år behövs. Jämför den tid det har tagit för de tjugo internationellt mest konkurrenskraftiga svenska storföretagen. Det är, som Percy Barnevik sagt, relativt lätt att imitera tom avancerade produkter men produktionsprocesser låter sig inte imiteras lika lätt. Den sociala interaktio-

nen – människors sätt att fördela arbetsuppgifter och utföra dessa i produktionsprocessen – kan inte plockas isär och plagieras. Den blir därmed det avgörande konkurrensmedlet.

Individuella marknadslösningar

Eliasson håller sig på det abstrakta tänkandets nivå. Han hänvisar främst till forskningsresultat från USA om arbetsmarknadsutbildning och socialförsäkringssystem. Och hävdar utifrån dessa att individuella marknadslösningar från produktivitetssynpunkt är överlägsna offentligt organiserade och finansierade. För att den ekonomiska utvecklingen skall ske smidigt och vara produktivitet- och tillväxtbefrämjande krävs, enligt Eliasson, att man löser tre problem; kompetensproblemet, arbetsmarknadsproblemet och socialförsäkringsproblemet. I sann neoklassisk anda menar han att det bara är individuella marknadslösningar som är effektiva vid hanteringen av dessa matchningsproblem. När det gäller socialförsäkringsproblemet framhåller han att den offentliga sektorn inte kan "ordna kostnadseffektiva försäkringar... Det rika utbud av försäkringar, som passar den variation i efterfrågan som finns i en avancerad ekonomi och som är nödvändiga för att smidigt klara strukturomvandlingens sociala sida, kan bara ordnas i fria konkurrensmarknader" (s 45). De paradoxala erfarenheterna av överadministration som individuella marknadslösningar kan ge upphov till bekymrar Eliasson föga. (Resultatet av den fragmentisering som individuella sjukvårdsförsäkringar i USA skapar är att mer än en femtedel av sjukvårdskostnaderna går till administrativ bevakning, kontroll och rättstvister. I det offentliga svenska systemet är administrationskostnaderna ca sju procent).

Eliasson framhåller särskilt behovet av en uppkvalificering, en förädling, av arbetskraften för att främja produktivitetstillväxten. Men frågan är hur detta görs

bäst. Enligt Eliasson bör, som nämnts, problemet hanteras på marknaden, bli genom självfinansierad omskolning och vidareutbildning och privat organiserade socialförsäkringssystem där de anställda själva betalar premierna. Men främjar verkligen detta produktivitetssökningar och ekonomisk tillväxt? Nej, sannolikt inte. Arbetskraften kommer med denna typ av problemlösning, särskilt i en lågkonjunktur, att bli alltför lätttrölig, dels därför att de anställda genom försäkringssystemet blir än mer oberoende av företaget, dels därför att företaget inte längre behöver ta något som helst socialt ansvar för de anställda. (Vilket det enligt Eliasson inte heller bör göra, s 19).

I sin kritik av den svenska offentliga sektorn skjuter Eliasson särskilt in sig på den svenska arbetsmarknadspolitik. Men han skjuter över målet. Hans kritik av arbetsmarknadsbyråkratin så som den en gång såg ut är kanske riktig. Men under senare år har det hänt en hel del som tydligt undgått Eliasson. Det nya AMU som skapades 1986 är en uppdragsfinansierad, marknadsorienterad och decentraliserad utbildningsleverantör som konkurrerar med andra. En av uppgifterna ute i utbildarlagan är att göra behovsanalyser i företagen och kompetensutveckla befintlig personal efter företagets kort- och långsiktiga behov (Brulin & Nilsson [1992]). Den typen av insatser är produktivetsfrämjande. De förutsätter emellertid att personalen stannar i företagen, även under lågkonjunkturer och utvecklar en "erfarenhetsbaserad yrkesskicklighet" (*experience-based skills*). Detta har visat sig vara viktigt för produktivitetshöjningar på lång sikt. Med individuella marknadslösningar som ytterligare lösgör de anställda från företagen riskerar man att spolierna denna basala kompetensuppbyggnad.

I sin stora komparativa studie om länders konkurrensförmåga framhåller Porter [1990] att en av de viktigaste faktorerna för ett lands konkurrenskraft är att

företagen behåller de anställda och uppkvalificerar dem efter företagets behov. Ett lands konkurrensfördelar skapas genom en långsam process där en viktig komponent är kompetensutveckling. Enligt Porter är det en viktig uppgift för staten att stödja denna långsiktiga "uppgradering" (s 586). I företagen ges ofta stort utrymme för ett statistiskt tänkande. Företagen konkurrerar hellre med att sänka kostnaderna i stället för att konkurrera med nya produktionsmetoder, produkter etc. Det är därför av betydelse att staten vidtar åtgärder för att understödja nytänkande när det gäller produkter, produktionsmetoder, arbetets organisering etc.

Slutkommentar

Avregleringar och frånvaron av en aktiv stat leder inte alltid till ekonomiska framgångar. Exempel på det kan hämtas från just USA, där avregleringarna på 1980-talet under Reagan-eran har lett till stagnation och minskad välfärd, vilket Paul Krugman och Juliet Schor på olika sätt har visat (Krugman [1990], Schor [1991]). Samtidigt är det intressant att konstatera vilken betydelse olika typer av statligt stöd har haft för den japanska industrins konkurrenskraft, särskilt under 1950-60-talen (Erixon [1991, s 267]). I flera tyska delstater och en del italienska kommuner har man framgångsrikt gått in med offentliga medel för att ge stöd åt nyföretagande och teknisk utveckling m m (Porter [1990, s 622]).

För att hävda sig i morgondagens internationella konkurrens, vilket förutsätter en snabb produktivitetstillväxt, räcker det inte med att ge ökat utrymme för entreprenören på en avreglerad marknad. För att få till stånd nyskapande och nödvändig kompetensutveckling hos de anställda krävs en aktiv men selektiv produktionspolitik från statens sida men också en offentligt finansierad kund/klientanpassad produktion av utbildning, omsorg, vård, arbetsmarknadsutbildning. Världs-

banken tex rekommenderar numera länderna i tredje världen och de nya marknadsekonomierna i Östeuropa att satsa på offentlig organisering av vård- och omsorg. Det anses vara mest effektivt. De erfarenheter banken gjort från tredje världen av en ren marknadsmässig organisering av denna typ av tjänsteproduktion är mycket negativa.

Men antagligen är det allra viktigaste om man vill lägga grunden för en uthållig tillväxt och långsiktigt ökad produktivitetsnivå att förändra det "informella arbetskontraktet". Snabbare produktivitetsökningstakt och ökad konkurrenskraft är främst foljden av bättre utformade arbetsuppgifter, resurssnålare produktion och förbättrad kommunikation mellan olika delar av företaget om vad marknaden vill ha och vad man själva kan utföra. Det är inte nödvändigtvis förbundet med en ökad arbetsintensitet. Tvärtom, i modern produktion är företagsledningen mer beroende än någonsin av att de anställda vill göra och har förutsättningar att göra ett så gott arbete som möjligt. Den köper arbetstid men kan inte styra de arbetsresultat den får ut.

Eliasson anar detta. Men det är ändå "den enda vägen" med lärobokens individuella marknadslösningar som säges ge produktivitetsökningar. Så länge den gör det, för Eliasson och givetvis i *mainstream economics*, kommer ekonomisk teori endast att framstå som abstrakt och fortsatt ha stora problem att förklara olika produktivitetsnivåer och skillnader i ekonomiers tillväxttakt.

Fil dr GÖRAN BRULIN
Företagsekonomiska institutionen,
Stockholms universitet
Fil dr TOMMY NILSSON
Institutionen för arbetsvetenskap,
Tekniska högskolan, Stockholm.

Referenser:

- Brulin, G & Nilsson, T, [1992], *Det nya AMU-Arbeitslag, Marknad och Utvecklade partsrelationer*. Delstudie/arbetsrapport. Institutionen för arbetsvetenskap, Tekniska högskolan, Stockholm och Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Carlsson, M H, [1990], *Integration of Technical Functions for Increased Efficiency in the Product Development Process*. Industriell organisation och ekonomi, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.
- Erixon, L, [1991], "Omvandlingstryck och produktivitet". I *Konkurrens, regleringar och produktivitetstillväxt*. Produktivitetsdelegationen och Arbetslivsfonden, Stockholm.
- Koike, K, [1987], "Human Resource Development and Labor-Management Relations". I Yamamura, K & Yasuba, Y (red), *The Political Economy of Japan*, Stanford University Press, Stanford.
- Krugman, P, [1990], *The Age of Diminished Expectations*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Leibenstein, H, [1976], *Beyond Economic Man*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Porter, M E, [1990], *The Competitive Advantage of Nations*. MacMillan Press, London.
- Schor, J B, [1991], *The Overworked America - The Unexpected Decline of Leisure*. Basic Books, New York.
- Simon, H A, [1951], "A Formal Theory of the Employment Relationship". *Econometrica*, vol 19, s 293-305.